

A DEBRECENI EGYETEM HABILITÁCIÓS FÜZETEI
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI HABILITÁCIÓS BIZOTTSÁG
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR

**A tudományos fokozat megszerzése óta végzett
tudományos munkásságot áttekintő összefoglalás
(habilitációs tézisek)**

Írta:

Dr. Bónis Péter

aki

ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYOK TUDOMÁNYÁGBAN
habilitáció elnyerésére pályázik

DEBRECEN
2015

A tudományos alkotó tevékenység összefoglalása

Az egyetemi jogi diploma megszerzése óta kutatásaimat részint jogtörténeti témákban, részint a hatályos polgári jog területén fejtettem ki. Összesen 14 éves kutatási tevékenységet mondhatok magaménak az állam- és jogtudományok területén. Jogtörténeti érdeklődésem azonban nem terjed ki a jogtörténet egészére. Az ókor jogtörténetére kiterjedő kutatásokat ugyanis nem folytattam, és ilyen tárgyú tanulmányokat sem jelentettem meg.

A hatályos polgári jog és a jogtörténet iránti kétirányú érdeklődésem jellemzi PhD dolgozatomat is, amelyet a kötelembiztosítékok témakörében írtam, és amely a középkortól tekinti át az akkor még hatályos Polgári Törvénykönyvig e jogterület fejlődését.

A doktori fokozat megszerzése után is megmaradt kétirányú érdeklődésem egyrészt a középkori jogtörténet, másrészt a hatályos polgári jog irányába. A doktori fokozat megszerzése óta eltelt időszak tudományos eredményeit ennek megfelelően két részben foglalom össze. Az első részben a középkori jogtörténet terén elért eredményeimet foglalom össze tézisszerűen, a második részben pedig a hatályos polgári jog, ill. a tulajdonjog nemzetközi védelmével kapcsolatos kutatásaimat ismertetem tézisszerűen.

A) Kutatások a középkori jogtörténetről

1. A jogtudomány középkori fejlődése

A középkori jogtörténet témakörén belül elsősorban a jogtudomány újjászületésének kérdése érdekel. A jogtudománnyal együtt a középkorban született meg a jogtudománnyal hivatászerűen foglalkozó jogászréteg, így a jogtudó értelmiség kialakulásának kérdése is tudományos érdeklődésem homlokterében áll.

A népvándorlás során Európát benépesítő barbár törzsek számára a jog eredendően szokásjog volt. A barbár törvénygyűjteményekben minduntalan előforduló és a jogpozitivistá felfogással ellenkező *legis consuetudo*, *lex consuetudinis* kifejezések azt jelzik, hogy a középkor embere számára, a népvándorláskori törzsek számára pedig különösen, a szokásjog iratlan törvény és a törvény írott szokásjog volt. Számukra kevés volt a különbség törvény és szokásjog között, a törvény nem a törvényhozás monopóliumával és előjogával rendelkező egyéni vagy kollektív

szerv, a szuverén parancsa, hanem a társadalom életében megnyilvánuló szokások objektivációja, a fennálló társadalmi viszonyok leképezése, tükröződése. Számukra a törvényhozás nem eszköz, nem a törvényhozói célok megvalósításának instrumentuma, hanem pusztán a népjog (Volksrecht) kinyilvánítása, a már meglévő szokások írásbafoglalása. Ebből következik, hogy az írott törvény nem élvezett kiemelt pozíciót a jogforrások között; a magánjellegű feljegyzések, joggyűjtemények, a szokásokról való szóbeli tudakozódás sokszor az írott törvénnyel egyenrangú volt. Bónis György megfogalmazása szerint a középkorban szinte nem is a jogszabályok hierarchiája érvényesült, hanem azok konkurenciája. Blazovich László pedig úgy fogalmaz, hogy a korabeli jogalkalmazók a jogszabályokat egyfajta ajánlásként tekintették. A király, a fejedelem, a törvényhozó csak egyike volt a szokásjogot kinyilvánító fórumoknak; nem alkotta a törvényt, hanem kinyilvánította a szokásjogot.

Bár a törvénynek a szokásjog hiteles megállapításában kiemelt szerepe van, a szokásjog nemcsak belőle ismerhető meg. A Lex Visigothorum meghatározása szerint a törvény (lex) „anima totius corporis popularis” (1.2.2). Mivel pedig a törvény egy népre, törzsrre jellemző szokásrendszer, ezért szorosan kapcsolódik a nép, a törzs tagjaihoz, nem vihető át más etnikai csoportra. Ez a meggyőződés alkotta a jogperszonalitás elvének alapját. Ezért, és nem valamiféle demokratizmus kifejezéseként hangsúlyozták a barbár törvénykönyvek bevezetésében a király jelenléte mellett a népgyűlés közreműködését. A jog mindig is a nép joga volt, és maga a nép, illetve az azt reprezentáló gyűlés tudta a legjobban, hogy ők maguk milyen szokásokkal, azaz milyen joggal élnek.

A törvény jelentőségét az is csökkenti, hogy annak szövege sokszor fizikailag sem juthat el a törvény címzettjeihez, mivel a pergamen drága és nehezen előállítható, a kézzel való másolás lassú és fáradságos, a népesség túlnyomó többsége pedig úgyszem tudott olvasni. A törvény eljuttatása a szükséges helyekre nem feltétlenül történt írásban. Magyarországon erre csak a 14. századtól kezdve találunk példákat. Pl. az Aranybulla 1351-i megújítása, majd az azt követő megújítások több példányban lettek kiadva és az illetékes felhasználóknak elküldve (ld. a példányokat: Érszegi: Az Aranybulla/Bulla aurea. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6 (1972) 5-26.). Első nyomtatással sokszorozott törvényünk 1488-ban jelent meg.

A törvény természetéről vallott meggyőződés és a törvény fizikai terjesztése útjában álló akadályok magyarázták a jogtudomány és a vele foglalkozó jogtudó réteg hiányát. A törvény írott betűjének nincsen akkora tekintélye, mint a mi pozitivistikus jogi kultúránkban. Ha pedig az írásbeliségnek ennyire kevés súlya van, akkor a jogtudományra sincsen szükség, minthogy az eredendően feltételezi az írott törvényt.

Bár a korai középkorban elkülönült jogtudó rétegről nem beszélhetünk, mégis vannak bizonyos jogi feladatkörök, amelyeket el kell látni. A jogvitákat rendezni kell, a jognyilatkozatokat pedig írásba kell foglalni, ettől még egy primitív társadalom sem tekinthet el. A bíró és a közjegyző azonban nem mesterségszerűen, nem hivatásszerűen, hivatásának szabályai szerint látja el feladatát, hanem legtöbbször csak alkalomszerűen és mellékesen. A bíró nem főállású, fizetett állami tisztviselő, hanem egyszerűen tekintélyes tagja a társadalomnak, a helyi közösségnek. Mindig többedmagával ítélkezik, sohasem egyesbíróként. Jogi tudása erősen korlátozott, sokszor maga sem ismeri a szokásjogot, ezért azt tanúk segítségével állapítja meg (*inquisitio per testes*). A perben a formális bizonyítással szemben háttérbe szorul még a primitív anyagi szokásjog is, a *duellum* vagy az *ordalia* dönti el a per főkérdéseit.

A szerződéseket írásbafoglaló írnokok (*scribae*) a bíróhoz hasonlóan általában nem főállásban, hivatásszerűen látták el a közjegyzőség feladatát, ennél fogva az oklevelek jogi nyelvezete pontatlan és szakszerűtlen volt, gyakran előfordult például, hogy ugyanazt a jogügyletet, ugyanabban az oklevélben egyszerre nevezték adásvételnek, cserének és ajándékozásnak. Az írnok általában a felek jogválasztásának megfelelően volt köteles a szerződést írásba foglalni, de gyakran a felekhez hasonlóan maga sem ismerte a szerződésre irányadó jogot. Kiválóan mutatja ezt Liutprand (712-744) egyik rendelkezése, amely előírja, hogy az írnok csak akkor foglalhatja írásba a szerződést, ha olvasta a jogügyletre irányadó törvényt, vagy ha erre nem volt módja, legalább olyan személytől értesült annak tartalmáról, aki azt maga is olvasta. A korai középkor oklevelei nem tanúskodnak beható jogi ismeretekről, csak a XI-XII. században Bologna tudományos jogmagyarázatának hatására váltak egyre szakszerűbbé a jogbiztosító oklevelek. Az okleveles gyakorlat szakszerűbbé válása jól végigkövethető a pápai kúria oklevéladási gyakorlata alapján.

A tekintélyes középkorkutató német jogtudóst, Erich Genzmet idézve Bónis György ezt írja: „Ha itt (ti. a sötét századokban) tudományról akarunk beszélni, az grammatika, nem jogtudomány. Az európai jogtudomány csak a forradalmian új bolognai iskolával kezdődött.” (Bónis Gy., *A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában*. Budapest 1972, 21). Ezzel kapcsolatban hangsúlyozza Erich Genzmet idézve Bónis György, hogy a *Digesták* tanulmányozásának megindítása immár nem a római jogi elemek továbbélése volt, hanem egy új jog, a *ius commune* születése.

A római jog és a *ius commune* közötti különbség, a különböző felépítés, különböző szerkezet a glosszátorok tevékenységének eredménye, akik a középkori jogi reneszánsz, vagyis az európai jogtudomány születésének kulcsszemélyiségei voltak. A glosszátorok által megalkotott *ius commune* nem pusztán római jog, mert ennél lényegesen több.

A glosszátorok és kommentátorok nem voltak pusztán a római jog szolgálai magyarázóí, hanem alkotó módon alakították át a jogtudományt, és ezek a középkori eredetű jogintézmények a polgári törvénykönyvekbe is átkerültek.

Régebbi közkeletű vélekedés szerint a bolognai jogiskola a grammatika és a retorika oktatásából fejlődhetett ki. Bologna püspöki város volt, ésszerű következtetés tehát egy káptalani iskola feltételezése. A középkori jogi reneszánsz nem fejlődhetett ki a semmiből — gondolták számosan a múlt században. Odofredus szerint Irnerius kezdetben *in artibus* tanított, grammatikus volt tehát. Az *ars dictandi* pedig a káptalani iskolákban is taníthatták, jogos lenne a feltételezés, amely szerint Irnerius a bolognai káptalani iskola tanára volt, amelyből aztán később a bolognai jogtanítás és maga a bolognai egyetem is kifejlődött. Gaudenzi a bolognai katedrálisban még azt a helyet is megjelölte, ahol szerinte Irnerius előadásait tartotta. Gualazzini szintén meg volt győződve arról, hogy Irnerius bolognai jogiskolája egyházi gyámkodás alatt fejlődött ki.

Kantorowicz és Haskins az 1930-as évektől kezdve bebizonyították, hogy Bolognában a 12. században az *ars dictandi* tanítására létesült iskolák igen jelentős tevékenységet fejtettek ki. Létezésüket főként az ott keletkezett művek bizonyítják. Ezeknek az iskoláknak a szerveződéséről főként az *ars dictandi* 12. század eleji tankönyvei tudósítanak. Albertus Samaritanus például egy olyan tanítvány levelét közli, aki arról érdeklődik választott tanárától, hogy a következő évben hol fog letelepedni és tanítványokat fogadni. A tanár azt válaszolja, hogy egy évre Bolognában fog letelepedni, és szívesen fogadná az érdeklődőt társaival együtt tanítványaként. Az ilyesfajta oktatás nem kapcsolódott káptalanhoz vagy más egyházi intézmény székhelyéhez, mert akkor a levélíró sem tette volna fel a színhelyre vonatkozó kérdését, hiszen egy káptalannak nyilván állandó székhelye van.

Irnerius iskolája a középkori *ars dictandi* tanítására létesült iskolák mintájára magánkezdeményezés volt, nem egyházi gyámkodás alatt született, az egyházi irányítás alatt álló káptalani iskolával semmilyen kapcsolatban nem állt. A bolognai jogtanításnak ez a magán jellege a későbbiekben is megmaradt. Irnerius utódai mind saját iskolát (*schola*) nyitottak, ezek az iskolák egymástól függetlenek voltak, és legtöbbször magának a professzornak a házában voltak elhelyezve, amint ezt Bulgarus példája is jól mutatja. Eleinte az egyes glosszátorok *scholái* között szabad verseny volt, mindenki szabadon választhatta meg, hogy kit hallgat. Az *universitas* kialakulása után a szabad verseny némileg korlátozódott, mert az *universitas* szerezte meg azt a jogot, hogy egyes *scholákat* hivatalosan elismerjen, és csak az *universitas* által elismert glosszátorok *scholái* adhattak (1291-től IV. Miklós pápa rendelkezésével is megerősített és elvileg mindenhol érvényes) fokozatokat (*venia ubique docendi*).

Bolognában a 12. században nincsen központi szervezet, *universitas*ról nem, *studium*ról pedig csak módosított értelemben beszélhetünk; ekkoriban csak az egymás mellett létező magániskolák (*scholae*) teszik Bolognát egyetemi várossá. A *scholák*nak semmiféle közös szervezetük nincsen, nem függenek valamely hatóság elismerésétől.

A *scholát* vezető *dominus* (illetve az egyházjogban: *magister*) és tanítványai úgynevezett *societas* alkottak, ami nem egyezett meg a későbbi *universitas* fogalmával. A *societas* egy évre jött létre a *dominus* és a tanítványok között megkötött munkabérelti szerződés révén, amely mind a *dominus*ra, mind a tanítványokra nézve meghatározott jogokat és kötelezettségeket írt elő. A *societas* kifejezés itt nyilvánvalóan nem a római jogból ismert konszenzuális szerződéstípust jelöli, hanem a *comitiva* fogalmával azonos értelmű kifejezésről van szó. A professzor tanítványait megtisztelően *socius*nak nevezi, míg a tanítványai őt *dominus*nak hívják. A *dominus* megjelölés, amellyel a római jog tanárait nevezik, egyúttal arra is utal, hogy a professzor az előadásokat a saját házában tartja, amelynek így tulajdonosa (*dominusa*) is.

A 12. század folyamán az oktatás alapegysége a *schola*, illetve az annak megfelelő *societas*. Ez mind a jogi, mind a grammatikai oktatásra jellemző volt. A *societas*ok egymástól függetlenek voltak, nem álltak valamely magasabb szervezet irányítása alatt. A 12. században a bolognai egyetem nem más, mint egymás mellett létező, egymástól független *scholák* összessége. Fokozatok ebben az időben nem léteztek. Bárki nyithatott *scholát*, ha tekintélye elegendő volt arra, hogy tanítványokat vonzzon maga köré. Persze ilyen tekintélyre csak kevesen tettek szert, ennek leghatékonyabb biztosítója az, ha maguk is valamely híres mestertől tanultak. Így alakult ki az a folyamatos glosszatori hagyomány és átadott tudásanyag, amely szépen megfigyelhető például Irnerius – Bulgarus – Johannes Bassianus – Azo – Accursius esetében.

A 13. század első felében alakultak ki az *universitas*ok, amelyek a bolognai városi statútumokban először 1244-ben tűnnek fel. Az Alpokon inneniek és túliak két *universitasa* (*universitas ultramontanarum* és *universitas citramontanarum*) különböző *natió*kra oszlott, különböző nemzetiségű diákokat tömörített, akik tömörülésük élére vezetőt választottak. Az *universitas* mint a diákság érdekképviseleti és önkormányzati szerve magához vonta a városi *scholák* irányítását, a *scholák* az *universitas*ok függésébe kerültek. Az *universitas*ok kialakulásával az önálló professzorból beosztott, alkalmazott lesz, aki előadásait az *universitas* által meghatározott rend szerint (*punctatio librorum*), és meghatározott helyszínen köteles lefolytatni. Csak az lehetett professzor, aki az *universitas* előírásai szerinti *licentia docendi* birtokában van, ezenfelül köteles engedelmeskedni az *universitas* statútumainak, annak megszegése esetén pedig felelősséggel tartozik az *universitas*nak. Ezzel szemben a 12. századi professzor (*dominus*) szabadon választotta meg az oktatás rendjét, helyszínét, őt egyedül csak a tanítványaival kötött megállapodás korlátozhatta. Egyszóval úgy is

mondhatjuk, hogy a 12. században a jogot tanuló a személyes tekintéllyel rendelkező professzor tanítványa, míg a 13. században az egyetem tanulóává válik, ahol a professzor a státútumoknak van alárendelve.

Amikor tehát bolognai stúdiumról, bolognai egyetemről beszélünk, e fogalom két, teljesen különböző szervezeti formát jelöl, attól függően, hogy a 12. századi vagy a 13–15. századi bolognai egyetemre gondolunk.

Az *universitas*ok kialakulásának pontos idejét nem ismerjük. A 12. század végén Johannes Bassianus már vitatja azt a jogot, hogy a diákok érdekvédelmi szervezetbe tömörülhessenek. Több mint valószínű, hogy az önszerveződésnek gyakorlati okai voltak. Könnyebb ugyanis közös fellépéssel engedményeket kicsikarni, azonos érdekeket érvényesíteni. Feltehető, hogy először nemzetiségi alapon indult meg a szervezkedés, a *natiók* talán előbb kialakultak, mint a több *natiót* tömörítő *universitas*ok, bár ezt eldönteni nehezen tudjuk, mivel eleinte a *natiókat* az *universitas* névvel is jelölték, minthogy az *universitas* kifejezés a római jogban tudvalevőleg a jogalanyisággal rendelkező személyegyesülések, testületek általános elnevezése volt.

A 13. század közepére állandósult szervezeti forma a 14–15. században többé-kevésbé azonos képletet mutat. A *natiók* élükre *procurator*okat választanak, akik a *rector* tanácsát (*consilium*) alkotják. Maga a *rector* is választott tisztségviselő, általában 1 évre választják. A 14. században (1317 és 1340) több magyar *rector*ról is tudomásunk van (Dörögdi, Uzsai).

A diákok önszerveződésével párhuzamosan a professzorok is közös testületbe tömörültek. Külön *collegium*uk volt a legistáknak és külön a kánonistáknak. Az egyes *collegium*oknak nem volt tagja minden *doctor*, hanem csak azok, akik erre jogosultak voltak. A *collegium* kifejezés a 13. század közepén tűnik fel, elődje valószínűleg a bolognai *societas iudicum* lehetett, amiről azonban nem tudjuk, hogy pontosan mikor alakult ki.

A bolognai jogiskola kialakulását valójában szélesebb összefüggésben kell szemlélnünk. Figyelemreméltó már Irnerius előtt is a grammatikusok nagy száma a 11. században. Forrásaink említik Albertus grammaticus de Sancto Marinot, és más személyeket. Maga Irnerius is, Odofredus tanúbizonysága szerint, először *in artibus* tanított. Odofredus többször hangsúlyozza ezt a tényt: „Irnerius úr ugyanis a szabad művészetek mestere volt, és ezután kezdett el jogot tanítani” (magister in artibus [...] postea cepit docere in iure civili). Más helyen pedig: „Irnerius úr a szabad művészetek mestere volt ebben a városban.”

Ha a források összességét nézzük, bármennyire is szűkszavúak és kevés számúak ezek, egy másik tényre is figyelmesnek kell lennünk. Arra ugyanis, hogy a grammatikusok mellett ezekben a dokumentumokban nagy számú *index* és *causidicus* szerepel. Ha pedig *tabelliók*, *indexek* és *causidicus*ok — azaz jegyzők, bírók, és a peres feleket védő jogi képviselők — ilyen nagy számban

voltak jelen Bolognában és annak környékén, akkor fel kell tételeznünk, hogy nem Irnerius volt az első, hanem már mások is említésre méltó tevékenységet fejtettek ki őt megelőzően.

A grammatikusok, *indexek*, *causidicusok* és *legis doctorok* egyre növekvő száma egyre élénkülő szellemi életre vall a 11. század végén, 12. század elején. Tévedés lenne azonban intézményesült formákra gondolni, az említett címeket bármely tekintélyesebb jogtudó felvehetette, bármilyen szervezett képzésben való részvétel nélkül.

Irnerius mellett sok más név tűnik fel, némelyikük irodalmi tevékenységet is folytatott (Lambertus, Ubaldus, Walfredus, Teuzo), de Irneriusnak már a kortársak szemében is nagy jelentősége volt, tekintélye nem a késői utókor, vagy a 13. századi glosszátor, Odofredus képzelőerejének eredménye. Amikor a császár 1119-ben VIII. Gergely ellenpápa megválasztása érdekében Rómába vonult, Landulfus iunior 1136–1137-ből származó tudósítása szerint vele volt „a bolognai Guarnerius mester és más jogtudók” (*magister Guarnerius de Bononia et plures legis periti*). Ez az Irneriusról szóló korai és hiteles híradás nemcsak amellet tanúskodik, hogy Irneriusnak a többi jogtudó közül kiemelkedő szerepe volt, hiszen csak őt említi név szerint a krónikás, hanem a „*magister Guarnerius*” megjelölés azt is bizonyítja, hogy Irnerius nemcsak gyakorlati szakember, hanem a jusztiniánuszi jog tanára is volt.

Odofredus szerint Irnerius eredetileg az *ars dictandi* tanára, vagyis grammatikus volt, majd a jusztiniánuszi jogkönyvek felfedezése és Bolognába vitele (*deportatio librorum legalium*) után fogott bele azok tanulmányozásába. Irnerius *studuit per se*, vagyis mestere, akitől tanulhatott volna, nem volt. Miután elegendő jártasságot szerzett, tanítani kezdte a bennük foglalt jogot, és mivel ő írt először glosszákat „a mi könyveinkbe” (*in libris nostris*), kiérdemelte a „jog lámpása” (*lucerna iuris*) nevet. Odofredus elbeszélése e tények tekintetében helytállónak mondható. Valószínű, hogy régi hagyományt rögzített: amit neki is tanítottak, azt adta tovább. Természetesen nem volt szemtanúja a kezdeteknek, nem ismerte Irneriust, de nincsenek olyan bizonyítékok, amelyek ellentmondának elbeszélésének.

Az ítéletlevelek és a korabeli krónikák többször említik Irnerius és a császár valószínűleg szoros kapcsolatát. A császár, amint azt a már idézett ítéletlevelek is mutatják, többször vette maga mellé Irneriust, hogy az ítélezésben segítségére legyen.

A császár azonban nemcsak Irnerius jogi szaktudását értékelte nagyra, hanem politikai szövetségesre is talált benne. 1118-ban a császár a pápaválasztás körüli viszálykodások rendezése érdekében Rómába vonult, és magával vitte Irneriust is. Irnerius feladata az volt, hogy a császár jelöltjét jogi érvekkel segítse a pápai trónra. VIII. Gergely ellenpápát azonban még a fegyveres erőszak sem tudta elismertetni, Irneriust pedig megtorlásképpen a császárral együtt Reimsben kiközösítették az egyházból.

Savigny azt valószínűsíti, hogy miután Irnerius a jog tanításával nagy hírnévre tett szert, elhagyta Bolognát és a császár udvartartásához csatlakozott. Johannes Fried Irnerius működésének bizonyítékát látta abban a privilégiumlevélben, amelyet a császár 1119-ben adományozott Strassbourg városának. Fried a „a *ius civile* mindenk számára közös jog, a szokásjog azonban nem törvényes” (*ius civile omnibus commune est, ius consuetudinarium non autem legitimum*) kifejezésre alapozta állítását, amely azonban nem tűnik elegendőnek e feltételezés bizonyítására, főként azért, mert az említett oklevél hitelessége nem vitán felüli.

A feudális kori jogtörténet fejlődésének egyik legfontosabb állomása volt Irnerius fellépése, amely a középkori jogtudomány megszületését jelentette. A 8. századtól ugyanis, Jusztiniánusz császár itáliai hódításainak bukása után megszűnt Nyugaton a római jog tudományos művelése. „Ha itt (ti. a sötét századokban) tudományról akarunk beszélni, az grammatika, nem jogtudomány. Az európai jogtudomány csak a forradalmian új bolognai iskolával kezdődik. A Digesták tanulmányozásának megindítása immár nem az elemek továbbélése, hanem szellemi hagyatékok birtokbavétele volt.” – hangsúlyozta Bónis György Erich Genzmer kutatásai alapján.

2. A magyar középkori jog és az európai jogtudomány középkori kapcsolatainak kutatása, különös tekintettel a Tripartitum középkori európai forrásaira

Jogtörténeti kutatásaim másik fő témája a Tripartitum középkori európai forrásainak kutatása. Werbőczy István Tripartituma egészen a XX. századik nagy tekintélynek örvendett Magyarországon. Az azóta elmúlt ötszáz év hosszú időszak volt, ezalatt számos politikai és jogi eszmét véltek kiolvasni e műből. Az efféle interpretációk többsége azonban távol áll Werbőczy eredeti felfogásától.

Sajnos a XIX.-XX. századi jogtörténeti kutatások figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy Werbőczy munkája középkori jogkönyvnek íródott, és nem a XIX. századi értelemben vett nemzeti kodifikációról van szó. Jogtörténeti kutatásaim során arra vállalkoztam, hogy a középkori jogász felfogása alapján elemezzem a Tripartitumot. A középkori glosszátorok szerint minden európai állam joga kétféle: *ius commune*, amely minden európai állam közös joga, és *ius proprium*, amely minden európai állam saját joga. Csak a XIX. századi jogtörténészek fogták fel úgy a Tripartitumot, mintha az a magyar szokásjog nemzeti kodifikációja lenne.

Jogösszehasonlító eszközökkel bizonyítható, hogy Werbőczy Tripartitumában a *ius commune* is benne van. A Tripartitum szerzője ugyanis gyakran idéz a *ius commune* szerzőitől,

ami bizonyítja, hogy Werbőczy valóban egy 15-16. századi jogász volt, azt gondolta a jogról, amit egy 15. századi európai jogász a jogról gondolt, és ebben a világképben a *ius communé*nak fontos szerepe volt, amit a *Tripartitum* szövege is tükröz.

A Tripartitum forrása nem a római jog, mert Werbőczy nem az ókori római jog forrásait idézte és használta, hanem a *ius commune* szerzőit, a glosszátorokat és kommentátorokat, akik a *Tripartitum* írása idején a legkorszerűbb jogtudományi felfogást képviselték. A glosszátorok és kommentátorok lényegesen továbbfejlesztették és átalakították az ókori római jogot, Werbőczy pedig nem ezt az ezer éves ókori római jogot idézi, hanem a *ius commune* 14-16. századi irodalmát. Itt tehát nem „a római jog recepciójáról” van szó, hanem a *ius commune*, az európai közös jog befolyásáról.

Werbőczy *Tripartituma* nem egy perifériára szorult kelet-európai ország elavult jogkönyve. Werbőczy nem egy elszigetelődött országnak a gyakorlatban úgy-ahogy kiképzett, tudományosan viszont elmaradott, műveletlen jogásza, hanem egy olyan magyar jogász, aki tisztában volt a jogtudománnyal, és ismerte az európai jogtudományi irodalom, a *ius commune* korszerű eredményeit, és ez az európai *ius commune* a *Tripartitumba* is bekerült.

„*Nemo iurista, nisi Bartolista*” (senki sem jogász, aki nem Bartolista) – mondták ebben az időszakban a jogászokról. Az, aki a 15-16. században nem ismerte és nem vallotta Bartolus tanításait, nem volt jogásznak tekinthető a nyugati felfogás szerint. Ha Werbőczy nem ismerte volna Bartolust, nem idézte volna Baldust és a *ius communét*, senki sem tekintette volna őt jogásznak. Werbőczy tehát Bartolista volt, ahogyan ezt a jogos védelemről megfogalmazott fejezetek is bizonyítják.

A szövegszerű összehasonlítás alapján nem igaz az az állítás sem, hogy a magyar jog legterjedelmesebb összefoglalása, a *Tripartitum* legfeljebb csak 13. századi kánonjogi forrásokat idéz, ahogyan ezt Félegyházy József 1942-ben kiadott művében állította. Werbőczy jogi műveltsége ennél lényegesen magasabb szinten volt, mint ahogyan ezt Félegyházy elavult könyve alapján hinni lehetne. Werbőczy ismerte a 14-15. századi civilista kommentátorok műveit is, és ahogyan a fentiekben felvázolt meggyőző szövegösszehasonlítás is bizonyítja, Werbőczy lényegesen többet hivatkozott a civilista szerzőkre, mint a kánonistákra, a különösen nagy gyakorlati jelentőséggel rendelkező jogos védelemnél pedig gyakran a civilisták véleményét tette magáévá.

Werbőczynek kánonjogi ismeretei is sokkal korszerűbbek voltak, mint ahogyan azt Félegyházy állította. A felhasznált források között ugyanis 14-15. századi kánonisták is feltűnnek (Johannes Andreae, Antonius de Butrio, Dominicus de Sancto Geminiano). A kánonjogi befolyás mindent egybevetve azonban sokkal kisebb, mint azt Félegyházy egyoldalúan bemutatta.

Werbőczy sokkal inkább a civilistákat idézi, ami pedig a kánonistáktól származik, arról bizonyítható, hogy eredeti forrásuk Bartolus, Baldus vagy más civilista volt, és a kánonisták ezektől a civilistáktól merítettek, vagyis a kánonjog csak közvetítő forrás volt.

A forrásfelhasználás elemzése alapján sikerült bebizonyítani azt, hogy a Tripartitum 1514-ben készült jogtudományi munka, és nem a magyar jog 19. századi értelemben vett kodifikációja. Werbőczy egy 15-16. századi jogász volt, azt gondolta a jogról, amit egy 15. századi európai jogász a jogról gondolt, és ahogyan erre Zlinszky János többször rámutatott, ebben a világképben a *ius communé*nak fontos szerepe volt.

Arra az Érszegi Géza által felvetett kérdésre a kutatás jelen állása alapján nem tudunk válaszolni, hogy Werbőczy mennyire volt eredeti alkotója vagy csak szerkesztője a Tripartitumnak. A magam részéről a kutatás jelenlegi állása alapján arra hajlok, hogy *Érszegi Géza* felvetését fogadjam el, mely szerint Werbőczy feladata a hatályos jog összegyűjtése volt, ami éppen az eredetiség mellőzését követelte, vagyis lényegében szerkesztői feladatra kapott megbízást. Werbőczy feladata nem az volt, hogy új jogrendszert alkosson, még kevésbé az, hogy kodifikáljon, hanem a hatályos szokásjog írásbafoglalása. Werbőczy a *ius commune* szerzőinek véleményét is hűen adta vissza, bár általában nem szó szerinti másolatban. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy nem kivonatokból dolgozott, hanem értő módon közvetítette és használta fel az európai jogtudomány szerzőit, és történelmi kora felfogása alapján a jogrendszer részének tekintette a *ius communé*t is.

A magyar középkori jog történetét kutatva nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a törvény a mai hatályos joghoz képest viszonylag csekély és alárendelt szerepet játszott a középkori jogforrások között. A kihirdetett és írásbafoglalt törvény mellett sokkal jelentősebb jogforrás volt egyrészt a helyi szokásjog, másfelől pedig az európai *ius commune*, amely az egyetemeken tanított és részben a gyakorlatban is alkalmazott európai jogot jelentette.

A középkori civiljog és az egyházjog az európai jogtudomány eredményeit közvetítette a magyar jogba. A *ius commune* hatását különféle kéziratok művek jelzik a magyar jog középkori történetében. Bizonyított tény, hogy a *ius commune* munkáit nemcsak a külföldön tanult doktorok forgatták, hanem azok is hozzájutottak, akik nem végeztek külföldön magas szintű jogi tanulmányokat. A hozzájutás módja lehetett vásárlás, öröklés vagy kikölcsönzés. A kölcsönzés egyházi könyvtárainknál már a XIII. században szokásos volt. E tények fényében ma már részben meghaladott a doktorok és praktikusok közötti éles különbségtétel, amint ezt a külföldi jogirodalomban Manlio Bellomo és Kenneth Pennington is hangsúlyozta. Ehhez hozzávehetjük még a híres glosszátor, Henricus de Segusio, ismertebb nevén Hostiensis megjegyzését, aki szerint

a tudósjogokat „sine principali studio”, vagyis külföldi tanulmányok végzése nélkül is, pusztán könyvekből is el lehet sajátítani. Már a XIII. században is szokás volt tehát jogi ismereteket könyvekből megszerezni (legalábbis alapfokon). Nem igaz tehát az, hogy az ún. praktikusok jogi tudása a *ius commune* befolyásától teljesen független volt.

A praktikusok, vagyis a külföldi jogi képzettség nélküli jogalkalmazók nyilvánvalóan a bevezető, összefoglaló jellegű jogi tankönyveket kedvelték. Ezek között különösen kiemelkedik Goffredus Tranensis *Summa decretalium* című munkája, amely a középkorban hatalmas népszerűségnek örvendett, és a középkori Nyugat-Európa standard jogi kézikönyve volt.

Goffredus a magyar jogi felfogásra közvetlenül és Raymundus Parthenopeus summájának közvetítésével is nagy hatást gyakorolt. Hatása az európai államok joggyakorlatára a kutatások csekély száma miatt ma még alig felmérhető, a fennmaradt példányok nagy száma alapján azonban arra kell következtetnünk, hogy nem volt csekély az a befolyás, amelyet Goffredus munkássága az európai jogfejlődésre kifejtett. E megfontolások alapján, úgy hiszem, érdemes Goffredus Tranensis alakjával és munkásságával alaposabban is foglalkozni.

Goffredus Tranensis summája magyarországi és európai befolyásának tanulmányozása alapján mondhatjuk, hogy bár címe szerint egyházjogi summáról van szó, ennek ellenére elsősorban civiljogi kompendiumként vált közkedveltté. Római jogi kompendiumként is említhetnénk, de helyesebb a *civiljogi kompendium* vagy *glosszátorjogi kompendium* kifejezés használata, mert Goffredus summájában nem az ókori római jog jelenik meg, hanem a bolognai civilista glosszátorok által megfogalmazott, továbbfejlesztett civiljog. A középkori magánjog nem római jog, ahogyan ezt a jogtörténészek között is elterjedt, leegyszerűsítő közvélekedés tévesen sugallja.

Goffredus summájának nagy befolyásáról nemcsak az eredeti kéziratok tanúskodnak, hanem az az átdolgozás is, amely Raymundus Parthenopeus neve alatt maradt fenn *Summa legum* címmel. Ennek a műnek kettős jelentősége van. Egyrészt a magyar tárnoki városokban bizonyíthatóan használták. Másrészt a Tripartitumra is hatott.

A hat tárnoki városban a *Summa legum* kéziratát a városi levéltárban őrizték, és ezen kívül tartalmilag a tárnoki városok magánjogaként említhető *Vetusta iura civitatum tavernicalium* című gyűjteményre is hatott.

A *Summa legum* Raymundi a tárnoki városokban közkedvelt volt, erről számos bizonyítékot lehetne bemutatni. Itt csak arra utalunk, hogy a *Summa legum* bártfai példányának belső címlapján például több feliratot találhatunk, amelyek azonos, de a *summa* másolótól különböző kéztől erednek. A belső címlapon van feltüntetve a mű címe: *Summa legum civilium Raymundi*. A cím írásképevel megegyező írással van feljegyezve, hogy a kézirat kiknél található meg, kiktől lehet megszerezni; ha egyiküknél sem lenne meg, „so wirt mans finden bim Huller der halts

gedruckt hinden bey den Instituta Polonorum.” Az ismert krakkói nyomdászról van szó. K. Rebro e bejegyzést idézve kimutatja, hogy a benne felsorolt személyek a XV. század II. felétől szereplő bártfai jegyzők voltak.

Valószínű, hogy ezek a bártfai jegyzők látták el a summa szövegét különféle típusú glosszákkal. A gyakori használatot nemcsak az aláhúzások, egyes szavak kiemelése, hanem a notabiliák, a tabuláris distinkciók, és marginális glosszák is tanúsítják. A fol. 101v margóján például a következő glosszát olvashatjuk: „Liberum est domino rei contra furem ciuiliter aut criminaliter agere.” A notabiliák műfajába sorolhatjuk a margóra helyezett figyelemfelhívó jeleket is. A fontosabb mondatokra legtöbbször a margóra írt „no.” rövidítés hívja fel a figyelmet, így például a fol. 101v, fol. 117r, 126r-n. A „nota” rövidítést több helyen egy odarajzolt kéz helyettesíti, így például a fol. 93r, fol. 98r-n. Mindezek bizonyítják, hogy Bártfán, az egyik tárnokjogi városban gyakorlati használatban volt a *Summa legum*. Hasonló bizonyítékok más tárnoki városokban is vannak.

A *Summa legum*, és ezáltal Goffredus summájának a *Tripartitumra* gyakorolt hatása sem elhanyagolható. A *Tripartitum* római-kánonjogi forrásai már a 19. században jogtörténeti kutatások tárgya voltak. Elsőként Tomascsek vetette fel, hogy a *Tripartitum* egyes részei, különösen a Prológus, Raymundus *Summa legum* című munkájából származnak. (Tomascsek, Johann: Über eine in Österreich in der ersten Hälfte des XIV. Jahrhunderts geschriebene Summa legum und ihr Quellenverhältnisse zu dem Stadtrechte von Wiener-Neustadt und dem Werbőczyschen Tripartitum, in: *Sitzungsberichte der phil-hist. Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien* 105 (1883) 241-328.). Megállapításait meggyőző szövegösszehasonlítással igazolta. A korabeli magyar jogtörténetírás (Schiller) támadó szándékot vélt kiolvasni Tomascsek tanulmányából, mellyel Werbőczy eredetiségét és tudományos színvonalát vonta volna kétségbe. A lefolytatott jogászegyleti vitának azonban annyi haszna mindenképpen volt, hogy felhívta a figyelmet a *Summa legum* magyarországi elterjedtségére a középkori magyar városokban.

A tárnoki városok jogára és a *Tripartitumra* gyakorolt hatása révén láthatjuk, hogy a *Summa legum Raymundi* nagyon jelentős „jogforrása” volt a középkori magyar városi és nem városi jognak. A *Summa legum* azonban egy eredetileg egyházjogi munka, Goffredus Tranensis *Summa decretalium*ának kivonata. Az egyértelműség és a nagyobb szakszerűség kedvéért a magyar jogtörténészek szóhasználatában is be kellene már vezetni a római jognak és a középkori glosszátorjognak (civiljog, legisztika) a megkülönböztetését; a glosszátori civiljog (legisztika) kifejezés alatt a hagyományosan legistáknak tekintett szerzők írásait érve. Így világosabbá válna az a tény, hogy a *középkori magánjog nem római jog*, és nem csak a legisták foglalkoztak a római joggal, ennél fogva a római jog nem szűkíthető le a legisztikára, a legisták műveire.

Az egyházi jog, főképpen pedig a dekretalisztika is a glosszátori civiljog hordozója, olyannyira, hogy gyakran ugyanaz a római jogi (helyesen: civiljogi) tartalom egyszer egy legista művében, másszor pedig egy dekretalista művében tűnik fel. Nyilván nem mondhatjuk, hogy egyszer egyházzogról, másszor pedig civiljogról (a régi, de téves szóhasználat szerint: római jogról) van szó, hiszen mindkét szöveg szó szerint megegyezik. Ha tehát például egy *summa decretalium* egy ország vagy település jogrendszerére gyakorolt befolyását vizsgáljuk, azt is meg kell néznünk, hogy ez az egyházzogi mű mennyi civiljogi elemet tartalmaz, és hogy az adott területen ennek a summának melyik részeit használták. Egy római jogi (helyesen: civiljogi) elemekben bővelkedő egyházzogi summát ugyanis tisztán a benne megtalálható civiljogi elemek kedvéért *civiljogi kompendiumként* is használhattak és használtak is. Ez főképpen azokban az országokban jellemző, amelyekben a legisták bonyolult művei kevésbé terjedtek el, következésképpen alapvető civiljogi jogintézmények (adásvétel, zálog, kezesség) egyszerű bemutatása iránt fokozott igény mutatkozik, amelyet egy *summa decretalium* (Bernardus Papiensis, Goffredus) megfelelően ki tud elégíteni, mivel kevésbé bonyolult és ennél fogva sokkal érthetőbb, mint például egy *lectura Authenticorum*, amelynek a tanulmányozása nehézkes. Ezeknek az egyházzogi summáknak a szerzői pontosan ennek az igénynek a kielégítésére írták műveiket, minthogy az egyházi bíróságokon feltűnő dologi és kötelmi perek hasonlóképpen tömör és gyakorlati útmutatást igényeltek a nem feltétlenül tanult egyházi bírók számára. Ezeket az összefoglalásokat a városi bíróságokon is jól lehetett használni.

B) Egyéb jogágba tartozó kutatások

(Polgári jogi kutatások, emberjogi kutatások)

A hatályos polgári jogi kutatásaim a kötelmi joghoz kapcsolódnak. E kutatásaim során elsősorban a kötelembiztosítékok különféle kérdéseiről jelentettem meg tanulmányokat. Jogösszehasonlító jellegű tanulmányom jelent meg a francia zálogjog reformjáról a Gazdaság és Jog című folyóiratban. (A francia zálogjog új szabályai (A Code civil zálogjogi reformja), in Gazdaság és Jog 19/5 (2011) 24-27)

A francia polgári törvénykönyv, a Code civil nemrégiben ünnepelte 200. születésnapját. A francia polgári jogi kódex vagyoni jogi szabályai ugyan sok tekintetben még a mai gazdasági forgalom igényeit is képesek kielégíteni, de egyre inkább nyilvánvalóvá válik a szabályok korszerűsítésének igénye is. Legutóbb a Code civil szerződésbiztosítéki jogának újrakodifikálása készült el és vált jogszabállyá (L'ordonnance du 23 mars 2006 relative aux sûretés publiée au Journal Officiel du 24 mars 2006). Megjegyzendő, hogy folyamatban van a kötelmi jog általános részének rekodifikációja is, ez azonban még nem nyerte el azt a formáját, amelyhez a francia törvényhozó hozzájárulását adta volna, csak tervezetek forognak közkézben.

A francia polgári törvénykönyv a szerződésbiztosítékokat már az 1804-es eredeti szövegben sem a dologi jogban szabályozta. (Kifejezetten dologi jogi könyve sohasem volt a francia kódexnek, mert a III. könyvben nem csak dologi jog van.) A szerződésbiztosítékokról szóló könyv elhelyezése némileg kilóg a szokványos római jogot alapulvevő institúció rendszerből, és eltér a német polgári törvénykönyv szerkezetétől is. A német BGB ugyanis nem tartalmaz külön szerződésbiztosítékokról szóló fejezetet, hanem a kezesség a kötelmi jog különös részében, a zálogjog pedig a dologi jogi könyvben kapott helyet. A francia törvénykönyvnek a német törvénykönyvtől eltérő szabályozási koncepciója gyakorolt hatást (a szocialista kódexek közvetítése révén) a magyar 1959. évi ptk. szövegére, amely szintén külön részt szentel a szerződésbiztosítékoknak. A francia polgári jogban a szerződésbiztosítéki jog különállása a mostani jogszabállyal még hangsúlyosabb formát nyert, mert a szerződésbiztosítékoknak külön könyvet (Livre IV: Des sûretés) alkotott a francia törvényhozó, amely élesen eltér a német BGB rendszerétől. (A francia zálogjoghoz a legalaposabb kézikönyvként ajánlható M. Cabrillac, C. Mouly, S. Cabrillac et P. Pétel, *Droit des sûretés*, Litec, 8e éd., 2007).

A francia igazságügyminiszter a szerződésbiztosítéki jog újrakodifikálásával egy munkacsoportot bízott meg, amelynek elnöke Michel Grimaldi professzor volt, tagjai pedig a különféle jogászrendek képviselői, közjegyzők, bírók, a francia bankszövetség elnöke, valamint

két nagytekintélyű jogászprofesszor (Crocque, Simler). E bizottság készítette el a jogszabály tervezetét, amely végül törvény helyett törvényi felhatalmazáson alapuló rendelettel nyert szabályozást. A jogszabály ugyan a Grimaldi-bizottság tervezetét vette alapul, de a francia törvényhozó sok szempontból el is tért attól.

A jogszabály a zálogjognál tágabb szabályozási kört ölel fel, mert részletesen szabályozza a francia polgári törvénykönyvből korábban hiányzó tulajdonjog-fenntartást, a fiduciárius ügyletek egyes típusait, illetőleg a visszatartási jogot. Minthogy ezek egy részéről már magyar nyelven is rendelkezésre áll összefoglaló ismertetés (Vékás Lajos, in *Gazdaság és Jog* 18. évf. 9-10., 2010), ennél fogva a jelen cikk csak a zálogjog rekodifikációjának fontosabb vonásait törekszik felvázolni.

A francia zálogjogi reform egy kétszáz éves törvénykönyvet próbált korszerűsíteni. A zálogjogi jogalkotással szemben a hitelezők elsősorban az egyszerűség és a hatékonyság szempontját tartják érvényesítendőnek. Sajnos a hatályos zálogjogi rendszerek nem mindenben tudnak megfelelni az egyszerűség és a hatékonyság elvárásának. E két szempont sokszor egymással ellentétes szabályok kodifikálását kívánná, amelyet nehéz összehangolni.

A francia zálogjogi reform megkísérelte a zálogjog egységesítését is. Sajnos e törekvés nem minden vonatkozásban tudott teljesülni, mert a Code civilen kívül a Code de commerce-ben maradtak a kereskedelmi zálogjog (pl. gage des stocks) szabályai, a Code de consommation tartalmazza a fogyasztóvédelmi zálogjog szabályait, sőt még a francia pénzügyi kódex is tartalmaz zálogjogi szabályokat. Ezek egységesítése mindenképpen kívánatos lenne, mert ez segítené az áttekinthetőséget és a könnyebb jogalkalmazást. Ugyanakkor nem vitatható, hogy a zálogjognak nagyon különféle igényeket kell kielégíteni, és a különféle társadalmi csoportok sokszor eltérő elvárásokat fogalmaznak meg a jogalkotó felé. Az új francia jogszabály sok szempontból sikeresen oldotta meg a különféle érdekek összehangolását, de maradt még tere a jobbító javaslatoknak. (Legeais, *La réforme du droit des garanties ou l'art de mal légiférer*, in *Mélanges Simler*, Paris 2006, 367).

Az új szabályok által a francia zálogjog sok tekintetben közeledett a német zálogjog intézményeihez, ugyanakkor sok jellegzetes vonását megőrizte. A német zálogjoghoz képest még mindig kevésbé helyezi előtérbe a forgalom öncélú védelmét, és nagyobb helyet kapnak az adósvédelmi rendelkezések is. Ne feledjük, hogy a szerződésbiztosítéki jog sikeres működése az adós és a hitelező jogainak, jogi helyzetének kiegyensúlyozott szabályozása nélkül nem képzelhető el, hiszen sem adós, sem hitelező nélkül nem állhat fenn a zálogjogviszony. A kizárólag adósvédelemre, vagy kizárólag hitelezővédelemre hangsúlyt helyező szabályrendszer működésképtelen. Egy kétszáz éves törvénykönyv korszerűsítésének alapvető követelménye a történelmi hagyományok tiszteletben tartása, és az adós és a hitelező jogainak tisztességes,

kiegysúlyozott szabályozása, amelyeket a jogszabály szövegében sikerült megfelelően érvényesíteni.

Tanulmányom jelentőségét az adja, hogy átfogó jelleggel ismerteti a Code civil egyik legnagyobb jelentőségű részleges rekodifikációját. A magyar jogirodalomban máig ez az egyetlen ismertetés a francia zálogjogi reformnak. A magyar polgári jog kodifikáció során készült minisztériumi anyagban is meghivatkozták, így talán szolgált valamiféle tanulsággal a magyar Ptk. kodifikációjához.

A zálogjoghoz és a kötelembiztosítékokhoz kapcsolódik *A tulajdonjog-fenntartás az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában* című cikkem, amely az Európai Jog című folyóiratban jelent meg. (Európai Jog 11/2 (2011) 47-54).

A nemzetközi kereskedelem kiszélesedése, amely különösen a szabadkereskedelmi egyezmények megkötése és a tervgazdasági rendszerek bukása következtében hallatlan méreteket öltött az elmúlt évtizedekben, megnövelte a nemzetközi áruhitelzés jelentőségét is. A hitelezőknek azonban legtöbbször biztosítékokra van szükségük, hogy a hitel visszafizetését ezzel biztosítsák. A hitelbiztosítékok között különösen jelentős a tulajdonjog-fenntartás, amely a legalapvetőbb biztosítéka lehet az ilyen ügyleteknek.

Az árumozgással járó és a határokon átívelő kereskedelmi ügyletek esetében azonban a nemzetközi magánjog szabályai szerint az alkalmazandó jog annak az államnak a joga, ahol a dolog található. A különböző államok nemzetközi magánjogi törvényei vagy kódexei ennek megfelelően általában a *lex rei sitae* szabálya szerint dönti el az alkalmazandó jog kérdését.

A nemzetközi árukereskedelem határokon átnyúló kereskedelem. Ebből következik, hogy az áru gyakran több államon halad keresztül, amíg a végcéljához eléri. Az államhatár átlépésével általában státutum váltás következik be és ez jelentősen befolyásolja az alkalmazott hitelbiztosíték hatékonyságát. A tulajdonjog-fenntartás esetében különös jelentőséget kap a státutumváltás, mert a tulajdonjog-fenntartásnak olyan bonyolult alakzatai alakultak ki egyes tagállamokban, amelyek más tagállamokban viszont ismeretlenek, nem beszélve arról, hogy még az úgynevezett egyszerű tulajdonjog-fenntartás esetében is lehetnek eltérő joggyakorlati beidegződések. Amikor a biztosítéki szerződést a felek megkötik, nem tudják, hogy a saját tagállamuk jogából ismeretes tulajdonjog-fenntartás milyen fogadtatásban fog részesülni egy szomszédos idegen tagállamban, de a szerződéskötéskor előfordulhat az is, hogy a felek még azt sem tudják, hogy melyik állam területén fog megfordulni az áru.

Tanulmányomban sorra vettem az Európai Bíróságnak azokat az ítéleteit, amelyekben a tulajdonjog-fenntartásról szó van. Az elemzett európai bírósági ítéletek alapján kijelenthetjük,

hogy mindenképpen szükség van a tulajdonjog-fenntartás átfogóbb szabályozására. Ha erre sor kerülne, akkor a jogalkotónak nem csupán a tulajdonjog-fenntartás egyszerű formájára kellene koncentrálnia, hanem elsősorban a meghosszabbított és az engedményezéssel kombinált tulajdonjog-fenntartási kikötésekre. Talán a francia szerződésbiztosítéki jog 2006. évi reformja lehetne ennek az európai normának a mintája, bár a német joggyakorlattal még ez a szabályozás sem lenne harmonizálható, annyira eltér a két jogrendszer.

Érdemes megvizsgálni azt a kérdést is, hogy az Európai Bíróságnak a tulajdonjogfenntartással kapcsolatban kialakított bírói gyakorlata van-e valamilyen hatással a tagállami polgári jogokra. Minthogy a Bíróság az európai jog tulajdon-fenntartásról szóló rendelkezéseit egyfajta minimum-követelményként értelmezi, véleményem szerint a jelenlegi európai jogszabályok szerint e két ítéletnek nem lesz különösebb hatása a tagállami jogokra. A tulajdon-fenntartást a tagállami polgári jogoknak lehetővé kell tenniük, de a részletszabályok meghatározásában elég nagy marad a tagállami jogalkotó szabadsága. Harmathy Attila kifejezését használva, az európai magánjog itt is „pointilista” jellegű maradt.

Tekintettel azonban arra, hogy az Európai Unióban a tulajdonjog-fenntartás tagállami elismerése normatív követelmény, amelyet az Európai Bíróság sem vont kétségbe, az új magyar Ptk. sem hagyhatja ki a tulajdonjog-fenntartást. Bár helyeselhető törekvés az amerikai *security interest* példájára egységesíteni a zálogjogot, és a fiduciárius ügyleteket lehetőleg mellőzni, de a tulajdonjog-fenntartás szerintem nem tekinthető fiduciárius ügyletnek. Ezenfelül az 2000/35/EK irányelv 4. cikke értelmében a tulajdonjog-fenntartást minden tagállam köteles elismerni, így ennek az intézménynek a magyar polgári jogból való kiiktatására ésszerűen nem gondolhatunk, mert ez az európai jogalkotási törekvésekkel ellentétes lépés lenne. Bár az európai jog megköveteli a tulajdonjog-fenntartás elismerését, de sajnos nem ad elegendő támpontot a konkrét szabályozás kialakítására.

A tulajdonjogfenntartással kapcsolatban a fentiekben elemzett három ügy éppen erre a fragmentált jellegre világít rá, amely az európai magánjog leginkább megoldatlan kérdése. Egy ennyire hiányos, fragmentált európai jog nem képes megoldani a nemzetközi árukereskedelemben felmerülő igényeket. Az európai magánjog e hiányosságát az Európai Bíróság gyakorlata sem képes megfelelőképpen pótolni, közös európai magánjogtudomány pedig nem igazán létezik. Az egyes tagállami jogrendszerek különféle polgári jogi fogalmakkal dolgoznak, ami nem alkalmas az egységes európai magánjog létrehozására, egységes dogmatika kimunkálására.

Az ingatlannyilvántartás közhitelességének erősítése és az az ingatlannyilvántartás bírói hatáskörbe helyezése kérdése sokszor felmerült már a polgári kodifikáció folyamán, amelyet külön tanulmányban elemeztem (Bónis Péter: Ingatlan-nyilvántartás vagy telekkönyv?, in Magyar Jog 58/6 (2011) 322-329). A telekkönyv bevezetése mellett állásfoglalók hangsúlyozzák a jogállamiság követelményeit, a közvetlen bírósági döntés és ellenőrzés lehetőségét. Kiemelik, hogy a telekkönyvi rendszer bírósági hatáskörben történő működtetésének Magyarországon komoly hagyományai vannak, amelyek megkönnyítenék az ilyen típusú nyilvántartási rendszer bevezetését.

Az új polgári törvénykönyv elméleti előkérdései című könyvében (207. oldal) Vékás Lajos a magánjogi dogmatika becsületének helyreállítása jegyében a traditio jogi természetével kapcsolatban hívta fel arra a figyelmet, hogy az 1959-es Ptk. az egész birtoktant leegyszerűsítette és a traditio jogi természetét hallgatásával elkendőzte. A szerző szerint kívánatos lenne nagyobb hangsúlyt adni a dologi jogügyletnek és jobban tudatosítani, hogy a kötelmi és a dologi jogügylet nem ugyanaz, a kötelmi szerződés csak a szerződő felek közötti jogok és kötelezettségek szülője, de a dologi jogügylet, a traditio váltja ki a dologi joghatást. A dogmatikai tisztázásra irányuló szándékot csak helyeselni lehet, nem elég azonban ezt csak elméletileg hangsúlyozni, hanem a kötelmi jogügylettől elkülönülő dologi jogügyletnek a kodifikált törvénytövegekben és az alacsonyabb rangú jogszabályokban is világosan meg kell jelennie.

A *clausula intabulandi* nem fejezi ki a dologi jogügylet jelentőségét kellő hangsúllyal. Bár öröndetes, hogy egyáltalán megmaradt a szocialista joggyakorlatban ez a klauzúra, de a dologi jogügyletet valójában igencsak elcsökevényesítették a szocialista polgári jog évtizedei. A kívülálló, nem jogtudó laikusok számára a *clausula intabulandi* pusztán a kötelmi szerződés egyik mondata, nem önálló jogügylet. Látszólag szinte egybeesik a két jogügylet, noha a két jogügyletnek két különálló akaratelhatározásnak kellene lennie. Jelenleg csak reálaktusnak kijáró külsőségek társulnak a dologi jogügyletnek, még a *clausula intabulandi* külön aláírására sincs szükség, ami más hiányosságokkal együtt elfedi annak valódi jellegét. Egy laikus nem is tud arról, hogy a *clausula intabulandi* maga a dologi jogügylet. Mivel nem tud róla, nem is lehet szó különálló akaratelhatározásról. Márpedig, ha a tudati és akarati elemek hiányoznak, nem lehet szó akaratnyilatkozatról sem. Hol van tehát akkor a dologi jogügylet, ha még az eladó sem tud róla? Valójában erősen megkérdőjelezhető, hogy létezik-e, kifejeződik-e két különálló akaratelhatározás. A magyar polgári jogban a dologi és a kötelmi jogügylet időbeli egybeesése nem pusztán elméleti, dogmatikai zavart, hanem gyakorlati nehézségeket is okoz, amelyeket a lakásmaffia ki is használt.

Az ingatlan-nyilvántartás problémáinak áttekintése után a tanulmány megállapítja, hogy a jelenlegi szabályozás nincsen összhangban sem a dologi jogügylet dogmatikai jelentőségével, sem az Alkotmánnyal, amely arra kötelezi az államot, hogy olyan jogszabályokat alkosson, amelyek kellőképpen védik a tulajdont.

A gazdasági világválságok sok tanulsággal szolgálhatnak a jogalkotás számára. Az észak-amerikai jelzáloghitelválság néhány ogdogmatikai tanulsága című tanulmányomban egy ilyen gazdasági világválság, az észak-amerikai jelzáloghitelválság magánjogi jogrendszerbeli összefüggéseit vizsgáltam. A lecsengőben lévő észak-amerikai jelzáloghitelválság, amelyet az amerikai szakirodalomban subprime mortgage crisisnek neveznek, egy olyan államból indult ki, amelynek a jogrendszere más jogcsaládba tartozik, amelynek fogalomrendszere alig fordítható le magyar jogi fogalmakra. Az amerikai jelzáloghitel-válságot az amerikai jogi irodalomban *subprime mortgage crisis*-nek, subprime válságnak nevezik, mert az ún. subprime adósok tömeges fizetésképtelensége váltotta ki. A subprime hiteleknél a hitelező bank a hitel visszafizetését a hitelfelvevő eszközeire, vagyonára, ingatlanára, lakására alapozza, és nem az adós hitelvisszafizető képességére, hiszen a havi jövedelem alapján annak visszafizetése valószínűtlen. A subprime hitelek másik jellegzetessége pedig az, hogy a képzetlen ügyfél előtt a hitel valódi jellemzőit (a fogyasztó megtévesztésével, áttekinthetetlen szerződési feltételekkel) elfedi. (Kathleen C. Engel-Patricia A. McCoy, *A Tale of Three markets. The Law and Economics of Predatory Lending*, in *Texas Law Review* 80 (2002) 1255-1368.;

Tanulmányom felvázolta az amerikai jelzálogpiac és a predatory lending válság előtti jellemzőit, alapvető fogalmait, elemezte a securitization fogalmának és a holder in due course tanának és jogi konstrukciójának lényegét, és rámutatott arra, hogy ezek a jogintézmények miként segítették elő a válságot. Míg a kontinentális jogokban úgyszólván nem hangzik el bíráló a kifogáskorlátozás miatt, és azt a forgalombiztonság elengedhetetlen feltételének tekintik, az amerikai jogirodalomban az amerikai kereskedelmi jog egyik legnagyobb tekintélye, G. Gilmore, a Yale egyetem professzora, a Uniform Commercial Code egyik szerkesztője bírálta az elsők között az általa is készített törvénykönyv e rendelkezését beszédes című cikkében (*Confessions of a repentant draftsman*), amely a Georgia Law Review hasábjain 1981-ben jelent meg. Szerinte tévedés volt ezt a jogintézményt kodifikálni, mert az anakronizmusnak számít. A szilárd pénzrendszer kialakítása előtt, a XVI-XVIII. században a váltó pénzhelyettesítőként funkcionált, emiatt indokoltan terjeszthette ki rá a bírói esetjog a pénz átruházására vonatkozó szabályokat. Amikor azonban felállították a pénzkibocsátás monopóliumával rendelkező bankokat, a váltó egyre inkább jelentéktelenné vált. A váltó átruházására vonatkozó szabályokat, az amerikai jelzálogok

átruházására felhasznált és az amerikai jelzáloghitelválságban nagy szerepet játszó ún. *promissory note*-ra egy 1704-es angol törvény (3, 4 Anne, ch. 9) és az 1897-es amerikai Uniform Negotiable Instruments Law terjesztette ki, a jogszabály későbbi bírálói szerint indokolatlanul.

A *promissory note* ugyanis jelen esetben nem a forgalom tárgya, hiszen nem cserél folyamatosan gazdát, ezért a forgalom biztonságának védelmére bevezetett kifogáskorlátozást a forgalom biztonságának sérelme nélkül nyugodtan el lehet törölni. (A magyar jogirodalomban Nizsalovszky Endre hangoztatott hasonló álláspontot. Vö. Nizsalovszky Endre, Tanulmányok a jogról, Budapest 1984, 53.) Ennek a szabálynak a fenntartása bizonyos mértékben felmenti az értékpapír vásárlóját attól, hogy körültekintően járjon el. E szabály eltörlése az amerikai jogirodalom tekintélyes képviselői szerint egyáltalán nem lehetetlenítené el az értékpapírok forgalmát, sőt inkább jótékony hatása lenne, mert fokozott gondosságra kényszerítené az értékpapírok intézményi felvásárlóit. A predatory lending elleni fellépésnek hasznos eszköze lehetne a holder in due course tanának legalább részleges eltörlése, oly módon, hogy az intézményi befektetők, bankok csak bizonyos korlátok között hivatkozhatnak a kifogáskorlátozás elvére. (E javaslatok részleteivel, helyességével vagy helytelenségével a cikkben terjedelmi okoknál fogva nem foglalkoztunk.)

Az amerikai jelzáloghitelválság szemléletesen mutatja, hogy mindenféle, a forgalom biztonságára hivatkozó értékpapírosítási törekvés ellenére, mennyire elszakíthatatlan a biztosíték a főköveteléstől, és bár elméletben lehetséges absztrakt biztosítékot kreálni, a közgazdasági valóságban azonban a biztosíték mindig is elszakíthatatlan marad a főköveteléstől. Az amerikai jelzáloghitelválság emellett azt is jól illusztrálja, hogy a tisztességtelen szerződési feltételekkel szembeni elégtelen fellépés és hiányos szabályozás (absztrakt, értékpapírosított biztosítékhoz kapcsolódva) képes arra, hogy az egész hitelbiztosítéki jog hatékonyságát aláássa.

A nagy hatást gyakorló XIX. századi nyugat-európai polgári törvénykönyvek szerződésbiztosítéki vonatkozású szakaszai a XX. században nem változtak nagymértékben, és nagyrészt még mindig eredeti szövegükben vannak hatályban. Egyedüli kivételt csak a francia Code civil reformja képez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerződésbiztosítéki jog a XX. században semmit sem változott. A fogyasztóvédelmi törekvések és a szerződésbiztosítéki jog című cikkemben ennek a jogterületnek a változásait tekintetem át. (Állam- és Jogtudomány 52/2 (2011) 227-249.). Vizsgálódásunk szerint az egyik legjelentősebb fejlemény ezen a jogterületen a szerződésbiztosítéki jog megkettőződése, ha ugyan nem megháromszorozódása volt. Kialakultak egyrészt a banki-kereskedelmi gyakorlat szerződésbiztosítékai (garancia, akkreditív, hitelbiztosítás, comfort-levél, stb.), másrészt pedig a fogyasztóvédelmi

szerződésbiztosítéki jog is szárnyait bontogatja. E jelenségeknek két fő oka volt: egyrészt a kereskedelem nemzetköziesedése, a globalizáció, és a fogyasztási hitelek piaci szegmensének jelentőssé válása.

A nemzetköziesedés mellett minden kétséget kizárva mondhatjuk, hogy a XX. században a szerződésbiztosítéki jogot leginkább átalakító tényező a fogyasztók hitelfelvevőként és ezáltal szerződésbiztosítékot nyújtóként való tömeges fellépése volt. Az iparszabadság bevezetésével és a céhrendszer eltörlésével szabaddá vált a gazdasági vállalkozás, amelynek kereteit az egyéni vállalkozások és nagyobb részben a kereskedelmi társaságok adták. A kereskedelmi társaságok három fő forrásból szerezhettek működésükhöz tőkét: egyrészt hitelből, amely lehet bankhitel vagy pl. kötvény formáját is öltheti, másrészt részvénykibocsátásból, harmadrészt pedig a saját nyereségből.

A magyar és európai szabályokat egybevetve, megállapíthatjuk, hogy a Ptk. tervezetei igyekeznek az európai polgári törvénykönyvekben és az európai jogegységtörekvések különböző tervezeteiben megfogalmazott szabályokat átvenni. A Szakértői Javaslat e tekintetben messzebbre megy, és jobban igyekszik hasznosítani a nyugat-európai szabályokat.

A fogyasztóvédelmi szabályokat főleg Németországban a német Alkotmánybíróság ítéletei kényszerítették ki. Amint utaltunk rá, főleg a kezességi jogban születtek alkotmánybírósági határozatok, amelyek európai viszonylatú törvényhozási lépéseket váltottak ki. A polgári jog vagy a jogalkalmazók hiányosságait tulajdonképpen az alkotmányjognak kellett kijavítania, ez azonban a polgári jog alkotmányjogiasításával járt.

A polgári jog alkotmányjogiasítása azonban jogilag nem kielégítő megoldás, mert olyan fogalomrendszert kísérel meg bevezetni a polgári jogba, amely a polgári jogtól idegen, annak épületébe nem illeszthető. A „jogágak harca”, az alkotmányjog és a polgári jog közötti küzdelem az elsőbbségért valójában a polgári jogalkotás hibái miatt folyik. A bérleti szerződésre irányadó jog nem képes kezelni a szociális feszültségeket, ezért kell a bérlőt néha tulajdonosként, a bérbeadót néha birtokosként tekinteni, ami a polgári jog szabályainak szétzilálásához vezet. Kétségtelen, hogy ez a harc nem kívánatos, mert a polgári jogba beavatkozva elvitatja a polgári jogtól szabályozási tárgyát, és végsősoron az alkotmányjog sem tudja jobban megoldani ezeket a szociális feszültségeket.

Az alkotmányjog beavatkozásával tehát ezek a kérdések nem oldhatók meg. Csakhogy a Ptk. tervezeteinek előbb vázolt szabályai sem tekinthetők kiforrott szabályoknak, inkább esetjogi jellegűek. Ez valószínűleg további alkotmánybírósági beavatkozást fog kiváltani, mert a nyugat-európai és amerikai szabályozás sem tekinthető kiforrottnak, és a fejlettebb államokban is esetjogi a fogyasztóvédelmi szabályozás. Fogyasztóvédelmi szerződésbiztosítéki jog jelenleg nem létezik,

pusztán csak kiegészítő, esetjogias szabályok vannak, amelyek nem képeznek összefüggő, koherens jogterületet. Ezek az esetjogias rendelkezések azonban csak egy-egy részkérdését oldhatják meg a szerződésbiztosítéki jognak.

A tulajdonjog védelmének nemzetközi emberi jogi eszközeivel foglalkozik angol nyelvű cikkem (Bónis Péter: The Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Preda and Others v. Romania, in Acta Juridica Hungarica 55/4 (2014) 384-404), amely az Európai Emberi Jogi Bíróság egy 2014-ben hozott ítélete alapján elemzi egyrészt a strassburgi bíróság eddigi joggyakorlatát, illetőleg annak inkohereenciáját, másrészt kritikai megjegyzéseket fogalmaz meg az ún. pilote eljárással kapcsolatban.

A Preda vs. Románia ügyben az Európai Emberi Jogi Bíróság tulajdonképpen egy 2010 óta tartó pilote eljárást zárt le, így ez a döntés a strassburgi bíróság igen jelentős határozatai közé tartozik. Sajnos a Bíróság által a pilote eljárásban Romániának javasolt döntései nem voltak összhangban sem a korábbi strassburgi joggyakorlattal, sem a román Alkotmánybíróság joggyakorlatával, ezenkívül jelentős felháborodást váltottak volna ki Romániában. Szerencsére nem a strassburgi javaslatok valósultak meg, hanem a román alkotmánybírósági gyakorlattal egybehangzó megoldás született, amely egyébként az Európai Emberi Jogi Egyezményrel is teljesen konform.

Az ügy tanulságai között felsorolható a strassburgi esetjog ellentmondásos jellege, az a tény, hogy a strassburgi kérelmek elbírálása során nem érvényesült a diszkrimináció tilalma, sőt még az ésszerű időn belüli eljáráshoz való jog sem. Sajnos a pilote eljárásról is csak kevés elismerő kijelentést lehet tenni, mert a strassburgi bíróság különböző országból származó bírái még távolról sem ismerik egymás államának joggyakorlatát, és a bíróságot elsősorban a keleti államokból előzőnlő beadványok tömege akadályozza az elmélyült ügyelemzésben. Sajnos a pilote eljárás e tekintetben alig jelent segítséget, mert bár így látszólag sok ügyet vissza lehet utasítani, de a kérelmezők előbb-utóbb újabb beadványokkal fordulnak Strassburgba, ha a strassburgi bíróság hiányos ismeretei és téves értékelése alapján megvalósult megoldás nem kielégítő.

Függelék

A habilitációs tézisfüzetben összefoglalt

tudományos cikkek jegyzéke

(E jegyzék nem tartalmazza a pályázó összes publikációját,
mert azok külön vannak mellékelve a habilitációs kérelemhez.)

A) Kutatások a középkori jogtörténetről

1. A jogtudomány középkori fejlődése

Bónis Péter: Jog és jogtudomány a korai középkorban, in Jogelméleti Szemle 2011/2. sz.

Bónis Péter: Irnerius és a bolognai jogiskola gyökerei, in Századok 145/2 (2011) 349-376

Bónis Péter: Gratianus és a középkori jogtudomány, in Miskolci Jogi Szemle 6/1 (2011) 109-118

Bónis Péter: A bolognai jogiskola Irneriust követő nemzedéke: Bulgarus, Martinus, Hugo, Jacobus, in Jogtörténeti Szemle 13/3 (2011) 9-17.

Bónis Péter: Accursius és hatása az európai jogtudományra és a középkori magyar jogi kultúrára, in Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio iuridica et politica 29/1 (2011) 23-37

Bónis Péter: A vagyoni és nemvagyoni károk megtérítése a glosszatori jogtudományban. (Néhány szempont a középkori kártérítési jog történetéhez), in Jogelméleti Szemle 2011/3. sz.

Bónis Péter: Az akarat és a nyilatkozat feszültségei a glosszatori jogtudományban, in De iuris disputare. Tanulmányok Máthé Gábor tiszteletére. Szerkesztette: Bónis Péter – Mázi András - Tóth J. Zoltán, Budapest 2011, 37-58

Bónis Péter: A szerződésbiztosítékok rendszere a ius commune szerint, in *Iustum Aequum Salutare* 8/1 (2012) 5-17

Bónis Péter: A képviselet és a harmadik személy javára kötött szerződés a középkorban. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 30 (2012) 43

Bónis Péter: A pacta sunt servanda elvének kialakítása a középkorban, in *Jura* 18/2 (2012) 205-210

2. A magyar középkori jog és az európai jogtudomány középkori kapcsolatainak kutatása, különös tekintettel a Tripartitum európai forrásaira

Bónis Péter: Some Remarks on the Sources of an Anglo-Norman Summa attributed to magister Honorius, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 82 (2014) 60-74

Bónis Péter: A angol-normann iskola a ius commune XII-XIII. századi történetében, in *Jogtudományi Közlöny* 69. évf. 5. sz. (2014) 258-261.

Bónis Péter: Bartolus in medieval Hungary, in *Fundamina. A Journal of Legal History* 18/2 (2012) 11-22

Bónis Péter: A Tripartitum forrásai és az európai ius commune, in *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv ötszáz esztendő múltán. Szerkesztette Máthé Gábor. Budapest 2014, 212-242. (Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem, ISBN 9786155344572)*

Bónis Péter: Goffredus Tranensis és hatása a magyar középkori jogi kultúra történetére, in *Miskolci Jogi Szemle* 9/1 (2014) 95-108

Bónis Péter: Self-defense in the Tripartitum and the European ius commune, in *Journal on European History of Law* 5/2 (2014) 80-86

Bónis Péter: A kötbér története a jogi kódexektől a hatályos jogig, in *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica* 32 (2014) 39-64.

Bónis Péter: Az ausztriai polgári törvénykönyv szimbolikus jelentése a magyar jogtörténetben, in Mezey Barna (szerk.): *A szimbólumok üzenete. A jogi kultúra jelképei, eljárások, szokások, formák és tárgyak*, Budapest 2011, 45-66

Bónis Péter: Jhering munkássága, a korszak jogfelfogása és az absztrakt jogügyleti tan, in Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása. Szerkesztette: Frivaldszky János. (A PPKE Jog- és Államtudományi Karának Könyvei. Sorozatszerkesztő: Varga Csaba. Tanulmányok 2.) Budapest 2011, 115-123

B) Polgári jogi kutatások

Bónis Péter: A francia zálogjog új szabályai (A Code civil zálogjogi reformja), in *Gazdaság és Jog* 19/5 (2011) 24-27

Bónis Péter: Az ausztriai polgári törvénykönyv és polgári jogunk (Az ABGB jelentősége és hatása a magyar bírói gyakorlatra és jogfelfogásra), in *De iurisprudentia et iure pub.*, 2011/1. sz.

Bónis Péter: A tulajdonjog-fenntartás az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában, in *Európai Jog* 11/2 (2011) 47-54

Bónis Péter: Ingatlan-nyilvántartás vagy telekkönyv?, in *Magyar Jog* 58/6 (2011) 322-329

Bónis Péter: A fogyasztóvédelmi törekvések és a szerződésbiztosítéki jog, in *Állam- és Jogtudomány* 52/2 (2011) 227-249

Bónis Péter: Az észak-amerikai jelzáloghitelválság néhány jogdogmatikai tanulsága, in *Magyar Jog* 59/3 (2012) 186-190

Bónis Péter: The Judgment of the European Court of Human Rights in the Case of Preda and Others v. Romania. Prospects of further practice in cases related to the property restitution in Romania, in *Acta Juridica Hungarica* 55/4 (2014) 384-403